

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 338.48-52:911(045)

Гавришко С.Г.

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,

Мукачівський державний університет

Мороз Ф.В.

старший викладач,

Мукачівський державний університет

ГЕОГРАФІЯ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ

У статті розглянуто роль спортивного туризму на сучасному етапі, оцінено різні його складові з позицій становлення та розвитку, описано категорійні походи та класи туристично-спортивних змагань. Розкрито діяльність Федерації спортивного туризму України, розвиток різних його видів на території Закарпатської області.

Ключові слова: спортивний туризм, види спортивного туризму, категорійні походи, туристично-спортивне змагання, класи дистанцій.

Спортивний туризм був і продовжує бути невід'ємною складовою життя більшої частини населення всього світу, роблячи позитивний вплив на організм людини, підтримуючи здоров'я і хорошу фізичну форму. Він включає в себе не тільки спортивну складову, а й особливу - духовну сферу і спосіб життя самих любителів мандрівок. Він здійснює різноманітні спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції.

Спортивний туризм - вид спорту із подолання протяжного відрізка земної поверхні, званого маршрутом. Під час проходження маршруту долаються різні специфічні природні перешкоди. Спортивний туризм має цільову функцію - спортивне вдосконалення у подоланні природних перешкод. Це означає вдосконалення комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовки, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості, яка насичена природними перешкодами, в процесі походу. Він є одним з наймасовіших видів спорту, має багатовікову історію і традиції, які містять не тільки спортивну складову, а й особливе світосприйняття любителів пригод, а також незвичайний спосіб життя [4].

Спортивний туризм є важливим засобом сприяння підвищенню соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних

та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру.

Спортивний туризм включає в себе безліч всіляких напрямків. Він є активним, а часто і екстремальним видом подорожей, має на увазі автономне подолання великих відстаней і різноманітних локальних перешкод, що вимагає від туриста фізичної сили, доброго здоров'я і володіння різними навичками. На відміну від звичайних маршрутів, траси для спортивного туризму класифікуються за рівнями складності. Вони визначаються наявністю на шляху перешкод - вершин, перевалів, каньйонів, скель, льодовиків, річкових порогів і т.п. Подолання маршрутів певної протяжності і складності дає право туристу на отримання спортивного звання - від юнацького розряду до майстра спорту міжнародного класу. Подорож є груповою, як правило, до складу команди входить 5-10 чоловік.

Кожний з видів спортивного туризму має свої характерні особливості. За організацією походу, його маршрутом, засобами пересування відносять його до певного виду туризму - пішохідного, гірського, лижного, водного, велосипедного. Серед цих видів умовно виділяється гірський туризм: його можна вважати різновидом пішохідного туризму, хоча існує не менше підстав для віднесення його до альпінізму. Природні умови високогірних районів і специфіка перешкод ставлять перед гірськими туристами багато не властивих іншим видам туризму завдань. Він відрізняється і значним арсеналом спеціального спорядження, і специфічними технічними прийомами, і тактикою, необхідністю висотної акліматизації тощо.

Спортивний туризм поширений практично по всій земній поверхні. Його світовими центрами є регіон Альп в Європі, Гімалайські і Тибетські гори. Альпи цілком справедливо вважаються Меккою гірськолижного спорту та альпінізму. Тут розташовані сотні турбаз і притулків які круглий рік приймають туристів з різних куточків планети. Кращі гірськолижні курорти розташовуються на території Швейцарії, Австрії, Франції та Італії. Завдяки наявності 49 вершин, висота яких перевищує 4000 м і розвиненій інфраструктурі туризму, Альпи надзвичайно популярні в альпіністів і любителів треккінга. Також популярністю користуються середньовисотні гори Центральної та Південно-Східної Європи - Судети, Карпати та Рило-Родопи. Вони отримали світове визнання завдяки таким гірським курортам міжнародного класу як : Закопане (Польща), Ясна, Штребське Плесо, Старий Смоковець і Татранська Ломниця (Словаччина), Пояна Брашов (Румунія), Боровець і Пампорово (Болгарія), Шпіндлерів Млин і Гаррахів (Чехія). Ці райони приваблюють велику кількість туристів [1].

Пішохідний і гірський туризм. Ці два види туризму мають більше спільного, ніж відмінного. Це і спосіб пересування - пішки, і спільні технічні прийоми подолання складного рельєфу, водних перешкод тощо. Відмінність же - перш за все в тому, що пішохідні походи здійснюються у всіх районах, а гірські - тільки у високогірних. Однак ця головна відмінність справджується лише для походів I - III категорій складності, оскільки пішохідні маршрути вищих категорій складності часто здійснюються, крім лісових і пустельних місцевостей, і в гірські райони, хоча якісні відмінності (технічна складність подолання перевалів) зберігаються.

До найпростіших перешкод, характерних для пішохідних походів у рівнинних районах можуть бути віднесені схили пагорбів, ярів, балок, ділянки густого лісу, незакріплених пісків, болота, струмки, річки. В невисоких і середньої висоти гірських районах до цих перешкод додаються ділянки перевалів із схилами середньої крутизни - порослі травою, всипні, засніжені. Складні в цих районах і водні перешкоди - як правило, неширокі, але швидкі струмки і річки. Відповідно складнішими будуть і технічні прийоми влаштування переправ. Під час походів у високогірних районах до перелічених перешкод додаються круті схили, дрібні, середні і великі осипи каміння, моренні утворення, скельні відслонення, фірнові схили, льодовики, стрімкі і холодні гірські річки і т. ін. Для подолання цих перешкод необхідне засвоєння ряду технічних прийомів, навичок транспортування потерпілих, використання самостраховки і зовнішньої страховки [3].

Лижний туризм. Лижні походи проводяться переважно в зимовий період при наявності стійкого снігового покриву і температури нижче 0°C. Необхідною умовою для участі в зимових подорожах є вміння перенесення холоду, здатність в умовах постійно низьких температур не втрачати робочі форми і, що не менш важливо, психічної рівноваги. Будь-який зимовий похід - це не тільки досягнення певних спортивних, краєзнавчих або наукових цілей, а й постійне подолання несприятливого впливу природного середовища. Ще одна складність, характерна для лижного туризму необхідність перенесення великих вантажів. Вага рюкзака туриста-лижника на 15 - 20 % перевищує вагу багажу туриста, що подорожує влітку. Причина - потреба в теплих речах, запасному одязі, спеціальному спорядженні, більшому запасі продуктів харчування. Одяг повинен бути функціональним, міцним, легким, морозо- і вітростійким, краще пуховим або вовняним.

Водний туризм. Серед водоймищ, якими подорожують туристи - бурхливі гірські і спокійні рівнинні річки, озера і моря. Різноманітні плавучі засоби - дерев'яні і пластмасові човни, надувні човни, розбірні байдарки, катамарани, плоти на надувних елементах тощо. Основні вимоги до

туристських суден - легкість, надійність, транспортабельність, місткість, запас плавучості, маневреність [3].

На рівнинних річках із повільною течією, озерах, водосховищах і у прибережній морській зоні доцільніше використовувати веслові човни, туристські байдарки, каное. Надувні човни, катамарани, плоти використовуються частіше на річках передгір'їв і гірських річках, де швидкість течії перевищує 1,5 м/сек. На цих суднах веслування застосовується в основному як засіб керування і маневрування, а швидкість руху забезпечується течією. Крім стандартного набору особистого і групового спорядження, турист-водник має бути забезпечений індивідуальними рятувальними засобами (корковим поясом, рятувальним жилетом і т.п.). На річках із швидкою течією необхідно мати "мокре" взуття для посадки і висадки у воду. Голова повинна бути захищена шоломом. Замість рюкзаків туристи водники часто використовують циліндричні мішки, що виготовляються з водостійкого матеріалу. Весь багаж має бути захищений від води. Ремонтний набір у першу чергу повинен призначатися для ремонту плавучих засобів. Перешкоди на водних маршрутах можуть мати як природне, так і штучне походження. Основні природні перешкоди -обмілини, переكاتи, хвилі у відкритих водоймах, бистрини, топляки, зарості, завали, кам'янисті переكاتи, пороги, прижими тощо. До штучних перешкод відносяться мости, кладки, поромні переправи, греблі, деякі риболовецькі споруди (заколи, загати і т.п.) [3].

Велосипедний туризм. Цей вид туризму привабливий перш за все завдяки своїй високій мобільності. Відстань, яку здатна подолати група за один день, може досягати 100-150 км. Велотуризм має певні переваги порівняно з пішохідним туризмом: швидкість руху в ньому в кілька разів вища, отже, за один похід можна побачити більше цікавих місць. З усіх існуючих типів велосипедів найбільш придатними для туризму є спортивно-туристичні та гірські велосипеди. Дорожні велосипеди можуть використовуватися для одноденних і не категорійних походів на рівнинній місцевості. Спортивно-туристичні велосипеди повинні відповідати спеціальним вимогам: мати невелику вагу, бути міцними і надійними в експлуатації, мати обов'язковий набір передач із значним діапазоном передаточного числа [2].

У спортивному туризмі досить добре розвинена нормативна база, пов'язана з організацією та проведенням спортивних походів, туристичних змагань та інших заходів. Розроблено методичні засади туристичних маршрутів в різних видах туризму. Залежно від складності подоланих перешкод, району походу, автономності, новизни, довжини маршруту й ряду інших його показників, характерних для того чи іншого виду спортивного туризму, походи розділяються на походи вихідного дня (ПВД), некатегорійні і категорійні.

Категорійні походи в порядку зростаючої складності діляться на шість категорій складності. Основними показниками, що визначають категорію складності походу, є локальні перешкоди (ЛП) (перевали, вершини тощо) і інші фактори, характерні для окремих видів туризму (район, сумарний перепад висот, автономність і т.д.). Маршрути більш високої категорії складності містять більш важкі перешкоди. Комбінованим вважається похід, складові частини якого являють спортивні маршрути з різних видів туризму або мають перешкоди з різних видів туризму. Категорія складності комбінованого маршруту визначається залежно від кількості ЛП з різних видів туризму, включених до маршруту.

Туристично-спортивне змагання проводиться на наступних класах дистанцій:

I - Клас довгих дистанцій - «спортивні походи і тури».

II - Клас коротких дистанцій - «скорочені спортивні походи і тури».

III - Клас нестандартних дистанцій - «подорожі і тури».

IV - «Аварійно-рятувальні і екстремальні дистанції і тури».

V - Клас технічних дистанцій - «туристичне багатоборство».

VI - Клас технічних дистанцій на штучному рельєфі (перешкоди).

Усі класи дистанцій поділяються:

- за видами туризму;
- категоріям складності маршрутів;
- категоріями труднощів локальних перешкод [3].

Федерацію спортивного туризму України засновано 22 вересня 2000 року на Установчому з'їзді, що проходив у м. Вінниця, та зареєстровано Міністерством юстиції України 8 лютого 2001 р. як всеукраїнську громадську фізкультурно-спортивну організацію. 29 жовтня 2002 року рішенням колегії Держкомспорту України Федерації надано статус національної спортивної федерації. Рішенням Мінмолодьспорту у липні 2015 року статус національної спортивної федерації подовжено.

Основною статутною метою діяльності Федерації є сприяння розвитку спортивного туризму в державі, підвищенню ролі фізичної культури та спорту у всебічному гармонійному розвитку особи, зміцненні здоров'я населення, формуванні здорового способу життя.

Федерація спрямовує свої зусилля на розвиток автомобільного, вітрильного, велосипедного, водного, гірського, комбінованого, лижного, мотоциклетного, пішохідного, спелеологічного видів спортивного туризму.

Основні напрями діяльності Федерації:

- організація та проведення спортивних туристських заходів – всеукраїнських та регіональних змагань з техніки спортивного туризму та спортивних туристських походів та експедицій;

- вивчення та пропаганда спортивних туристських ресурсів як на території України, так і в інших географічних районах, розробка та апробація класифікованих туристсько-спортивних маршрутів;

- сприяння організації навчально-методичної роботи з підготовки та підвищення кваліфікації кадрів спортивного туризму;

- сприяння інформаційному, нормативному та методичному забезпеченню розвитку спортивного туризму в Україні.

Щороку Федерація спільно з Мінмолодьспортом України проводить понад 30 всеукраїнських змагань (Чемпіонати, Кубки тощо) з різних видів спортивного туризму та більше 100 змагань обласного рівня. Змагання проводяться за розробленими ФСТУ Правилами змагань зі спортивного туризму. Середньорічна кількість громадян, що протягом року беруть участь у змаганнях різного рангу зі спортивного туризму по лінії Федерації складає приблизно 49 тисяч осіб. З них щорічно беруть участь у змаганнях туристських спортивних походів майже 27 тисяч туристів-спортсменів, 2 тисячі - у всеукраїнських змаганнях з техніки видів спортивного туризму і ще приблизно 20 тисяч - у регіональних змаганнях.

На території Закарпатської області є сприятливі умови для організації зимового туризму та гірськолижного спорту, період проведення яких триває з кінця листопада до середини березня. Гірськолижні траси обладнано 29 канатними дорогами протяжністю від 200 м до 1400 м. Поряд з розміщенням у турбазах, у гірськолижних центрах краю (Драгобрат, Пилипець, Красія, Воловець, Міжгір'я, Подобовець) активно розвивається приватний гостьовий сектор - агропансіонати й оселі сільського зеленого туризму.

На території Закарпатської області знаходиться велика кількість гірськолижних курортів та трас з різними рівнями складності: «Драгобрат», «Пилипець», «Подобовець», «Ізки», «Лазещина», «Ясіня», «Красія», «Кобилецька», «Чорна Тиса», «Богдан», «Новоселиця», «Солочин», «Поляна», «Синяк», «Воєводино», «Міжгір'я», «Верхній Студений», «Калини», «Усть-Чорна», «Жденієво», «Осій» [5].

Гірськолижні курорти Закарпаття за туристичною ємністю можна поділити на три групи: 1) високогірні з ємністю туристів більше 1000 осіб/день; 2) середньогірні з ємністю туристів до 500 осіб/день; 3) низькогірні з ємністю туристів до 300 осіб/день. До першої групи відносять гірськолижні курорти «Драгобрат», «Кострино» («Красія») та «Подобовець» з висотами більше, ніж 1000 м над рівнем моря; до другої групи – «Пилипець», «Ізки», «Жденієво» з

пересічними висотами 600 - 800м, а до третьої групи – «Синяк», «Шаян», «Поляна» - відносно «молоді» курорти, які недавно з'явилися на території Закарпаття.

З першої групи курортів перш за все виділяємо *«Драгобрат»*. Це найбільш високогірний гірськолижний курорт не тільки Закарпаття, але й України, розташований на висоті 1300-1700 м над рівнем моря з перепадами висот близько 500 м, крутістю схилів 30-45⁰. У рельєфі - це масив Свидовець, що належить до Полонинсько-Чорногірської геоморфологічної області та лежить у межах Рахівського району. Підковоподібна форма гір Свидівця створює ідеальні умови для наявності сталого снігового покриву з листопада по травень. Його південно-східна частина є найвищою і фіксується вершиною Близниця (1883 м). Загалом масив гір Стіг, Жандарм, Близниця є потенційно перспективними ділянками розвитку гірськолижного туризму. Карта морфології схилів масштабу 1: 200 000 показує, що на масиві Свидовець переважають ввігнуті та ступінчасті схили. Поєднання ввігнутих схилів і горизонтальних поверхонь на макросхилах цього масиву дає можливість виокремити гірськолижні траси за складністю на схилах гори Стіг: одна синя траса - низького рівня складності, три чорні траси - високого рівня складності та п'ять червоних трас - середнього рівня складності, згідно з існуючою класифікацією такого типу трас [5]. Упорядковані трампліни для фрістайлу міжнародного класу. Також перспективними є гірськолижні курорти *«Кострино»* та *«Подобовець»*.

З другої групи гірськолижних курортів слід відзначити *«Пилипець»*, що розташований практично на кордоні Міжгірського та Воловецького районів. Гірські траси розташовані на північних схилах г. Гемба (1497м) та г. Жид Магура (1517м) з перепадом висот більше, ніж 400 м, які оконтурюють Полонину Боржава. Загалом Полонинський хребет має характерну для Карпат асиметричну форму, тобто північно-західні схили є більш пологими та довгими у порівнянні з північно-східними. Ця закономірність досить добре простежується у розподілі вертикального розчленування рельєфу Полонини Боржава. Така особливість («складного») рельєфу дозволила облаштувати тут три види трас щодо складності - червоні, сині та три чорні [7]. Частково функціонує новий гірськолижний комплекс Ізки та Жденієво.

Курорти третьої групи – *«Синяк»* (Мукачівський район), *«Шаян»* (Хустський район), *«Поляна»* (Свалявський район) – повноцінними гірськолижними курортами назвати складно, оскільки траси знаходяться на висотах 200 - 400м над рівнем моря, щорічно відчувається брак снігу. Проте територіально розташовані в межах відомих однойменних курортів, де на перший план виходить лікувально-оздоровчий туризм з можливим (відповідно

до кліматичних умов) початковим і середнім рівнем катання на лижах та сноубордах [5]. Названі курорти розташовані в межах низькогірного рельєфу Закарпатських передгір'ях з мінімальними значеннями 10-16 м/км² та випуклими схилами крутістю 3-5⁰.

Центром гірськолижного (екстремального) туризму є популярний курорт «Драгобрат» на Рахівщині, який є найвищим гірськолижним курортом Українських Карпат на висоті 1300 – 1700 м над рівнем моря, на відстані 7 км від селища Ясіня на стику хвойних лісів і альпійської зони, на відрогах Свидовецького масиву біля підніжжя г. Стіг і г. Близниці. Тут сформувалась сучасна туристична інфраструктура, яка окрім новітніх модернізованих витягів включає цілу мережу лікувально-оздоровчих закладів, а саме: санаторій «Гірська Тиса», база відпочинку «Квасний», оздоровчий комплекс «Тиса», пансіонат «Смерекова хата», турбаза «Едельвейс» та безліч готелів, мотелів та сільських садиб. В зоні відпочинку діють пішохідні, лижні, водні, велосипедні, кінні та автомобільні туристичні маршрути. Також, мінеральна вода санаторію «Гірська Тиса» - єдина мінеральна миш'яковиста вода в Україні з неповторними мікроелементами, що впливають на відновлення опорно-рухового апарату людини, сприяють поліпшенню обміну речовин, виведення з організму радіонуклідів і солей [5].

В межах Тячівського адміністративного району із екстремальних видів туризму поруч з гірськолижним розвивається сноубординг, спелеологія, скелелазіння, дельтапланеризм. Гірськолижний туристичний комплекс «Ялинка» в Усть - Чорній має сприятливі кліматичні умови: середня тривалість зими - 4-5 місяців (більше 200 днів із сніговим покривом); середньорічна температура січня - 8 - (-10⁰ С); середня висота снігового покриву 28-30 см. Сніговий покрив лежить від листопада до березня включно, щільність снігового покриву 0,15 г/см³ на початку зими і у весняний період 0,30 г/см³. Тут функціонують: база відпочинку «Едем», турбаза «Великий», база відпочинку «Діана», база відпочинку «Чорна вода», сільські садиби, які окрім катання на гірських лижах пропонують із активного екстремального різновиду - сноуборди, прогулянки на санях та снігоходах.

Пішохідні туристичні маршрути є у всіх регіонах Закарпаття. Різноманітність природних перешкод дає можливість туристам опанувати майже всім арсеналом техніки пішохідного туризму, орієнтування на місцевості, повноцінно проводити учбові заходи. Термін проведення походів в цих районах теж широкий - з ранньої весни до пізніше осяй, а за сприятливих погодних умов - і взимку. У Карпатах можна прокласти маршрути від найпростіших до II категорії складності. Тут зустрічаються ділянки з великим перепадом висот, скельним рельєфом, складним орієнтуванням, водними

перешкодами. Найцікавіші маршрути в Карпатах йдуть по хребтах Черногори, Горган і Свідовца [5].

Розвиток нових напрямів спортивного туризму екстремального, пригодницького, вітрильних та інших подорожей, проведення комбінованих за видами туризму подорожей з використанням наявних природно-рекреаційних, історико-культурних та кадрових ресурсів регіону, створює умови для залучення до активних занять спортивним туризмом населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воскресенский В.Ю. Міжнародний туризм: навчальний посібник / В.Ю. Воскресенский. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006 – 255 с.
2. Велосипедный туризм / сост. А.А. Булгаков. - М.: Ключ, 1998.
3. Вяткін Л. А. Туризм і спортивне орієнтування: підручник для вузів / Л. А. Вяткін, Є. В. Сідерчук, Д. І. Немитої. - 2-е вид., доп. - М.: Академія, 2004. – 208 с.
4. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні: навч. посіб. для студ. вузів / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. - К.: Вища школа, 2002. – 195 с.
5. <http://www.carpathia.gov.ua>

In the article the role of sporting tourism is considered on the modern stage, his different constituents are appraised from positions of becoming and development, ка мезопійні hikes and classes of tourist-sporting competitions are described. Activity of Federation of sporting tourism of Ukraine is exposed, development of his different kinds on territory of the Zakarpattia area.

Keywords: sporting tourism, types of sporting tourism, tourist-sporting competition, classes of distances.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>